

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΕ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 356.

Ο ΣΩΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ.

ὑπὸ

Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΥ.

Καί τοι πολλάκις ἀκούομεν στερεοτύπως ἐπαναλαμβανόμενον ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς πρῶτος ἠσπάσθη τὸν χριστιανισμὸν, ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἀτούργοι τοῦ μεγάλου κοσμο-ἱστορικοῦ δράματος, εἰ καὶ τὸ πρῶτον συνητήθησαν ἀλλήλοις ἀνταγωνισταὶ καὶ πολέμιοι, κατόπιν ὁμως ἀνεγνωρίσθησαν, συνεβίβασθησαν καὶ συνασπισθέντες κατηύθυναν τὰς δυνάμεις των πρὸς τὸν αὐτὸν ὑψηλὸν σκοπὸν πρὸς ἐκπολίτευσιν τῆς ἀνθρωπότητος· καὶ τοι ἀνευδότης κοπτόμεθα τὰ ὅσα ὑπὸ τῆς μέχρι κόρου διαθρυλλομένης συζήτησεως τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδέποτε ὅμως οἱ τὰ τοιαῦτα δογματίζοντες ἐπεχείρησαν ν' ἀναζητήσωσι τὸν λόγον τοῦ φαινομένου τούτου, οὐδέποτε ἔλαβον τὸν κόπον ν' ἀνιχνεύσωσι τί τὸ ἐν ἑκατέροις ὁμοφυῆς, ἢ τίνες αἱ ἐν ἑκατέροις χραγαὶ καὶ ἄρμοι, δι' ὧν ἐπιτυχῶς συνεκολλήθησαν ἀλλήλοις καὶ συναρμύσθησαν.

Προτιθέμενοι οὖν ὅπως ἐπιληφθῶμεν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος καὶ φέρωμεν ἐπ' αὐτοῦ δι-

ευκρινήσεις τινὰς δυναμένας τοῦλάχιστον νὰ προεξομαλύνωσι τὴν ὁδὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ὀριστικῆς αὐτοῦ λύσεως, ὀφείλομεν ἀνατρέχοντες εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνικοῦ ἡμῶν βίου νὰ ἐκλέξωμεν ἐποχὴν τινα, καθ' ἣν ἡ Ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα κορυφωθείσῃ εἰς τὸ ἔπακρον τῆς ἰδίας αὐτῆς ἀναπτύξεως καὶ οὕτως εἰπεῖν προδραμοῦσα αὐτῇ ἑαυτῆς, προεξήνεγκε καὶ προδιετύπωσε στοιχεῖα θεωριῶν καὶ γνώσεων, ἃ τινὰ μετὰ ταῦτα ἐπεβρώσθησαν καὶ ἐνεργοποιήθησαν διὰ τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευήματος. Τοιαῦτα δὲ εἶναι ὁμολογουμένως ἡ ἐποχὴ τοῦ Σωκράτους, τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, ὅστις διὰ τῶν καινῶν διδασκαλιῶν του, διὰ τῆς θαυμαστῆς ἐπιβροίας, ἣν ἡ νεωτεριστικὴ αὐτοῦ μέθοδος ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν πνευμάτων, προΐσταται ὡς ὁ ἀναμορφωτὴς τῶν συγχρόνων του, ὡς ὁ ἀρχηγέτης τοσούτων διαφόρων σχολῶν, ὧν ἑκάστη ἐκπροσωπεῖ μίαν τινὰ ἐκ τῶν λογικῶν καὶ αἰσθηματικῶν τάσεων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἀπὸ τῆς μεγάλης λοιπὸν ταύτης προσωπικότητος ὀρμώμενοι καὶ ἡμεῖς καὶ ἐπὶ ταύτης ἑστάντες τὴν προσοχὴν μας, θέλομεν ἀποπειρασθῆναι πρῶτον, ὅπως διεξέλθωμεν τὰς οὐσιωδιστέρας πλευρὰς τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, ἐν αἷς προκλύονται χριστιανικὰ ζητήματα, ἀπαντῶνται διδάγματα συσχετιζόμενα καὶ συνάδοντα πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρ-

χάς του Ευαγγελικού κηρύγματος, και δεύτερον, όπως αντιπραβάλλοντες την ατομικότητα του Σωκράτους προς την του Ιησού θεωρουμένου υπό ανθρώπινον ἄποψιν, εξάρωμεν τὰ ἐν ἑκατέρῃ τούτων τυχόν ἀπεντώμενα κοινὰ χαρακτηριστικὰ πρὸς τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας των ἐν μέσῳ τῶν περιστοιχιζουσῶν αὐτοὺς ἐξωτερικῶν περιστάσεων. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἐκληρωθῇ οἶονεὶ θρασεῖα καὶ παράτολμος ἢ ἀντιπραχβολὴ αὕτη, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας πρωτῶς κατανόησαντες σχέσεις τινὰς ὁμοιότητος μεταξὺ Σωκράτους καὶ Χριστοῦ, ἐπεδίδθησαν εἰς τοιοῦτου εἶδους παραλληλισμὸν, καὶ τοὶ περιορίσαντες αὐτὸν εἰς ἐπουσιώδη καὶ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα.

Τίς λοιπὸν ἡ κυριώδης ἀρχὴ καὶ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους, καὶ τίς ἡ μέθοδος, δι' ἧς τοσοῦτον δραστηκῶς ἐπενεργήσας ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν, ἰδοὺ τὰ δύο ἀντικείμενα τοῦ πρώτου μέρους τῆς πραγματείας μας, ἃ τινὰ μετ' ἐπιστάσις ἐξετάζοντες δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν Σωκρατικῶν θεωριῶν καὶ τῶν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ σχέσεών των, ἀρυόμενοι ἀδιαλείπτως τὰς πληροφορίας μας ἐκ τῶν μόνων διασωζομένων ἡμῖν πηγῶν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, οἷαι προδήλως ὁμολογοῦνται τὰ Ξενοφώντεια Ἀπομνημονεύματα καὶ οἱ Πλατωνικοὶ Διάλογοι, μάλιστα δὲ οἱ διηγηματικοὶ ἐκείνοι, ἐν οἷς ὁ μαθητὴς ἐνδιχφέρεται νὰ ἐκθέσῃ πιστῶς τὰ διανοήματα καὶ τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα τοῦ διδασκάλου του, ὡς ἐν τῷ Συμποσίῳ καὶ τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος.

Ὅ,τι δὲ ἀποτελεῖ τὴν μεγίστην ἀξίαν τοῦ Σωκράτους, ὅ,τι σημειώνει νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ σκοπὸς ὃν προετίθετο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ του, εἶναι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἐπιστήμης, εἰς ὃ κατ' ἐξοχὴν ἀπευθύνων τὰς ἐρεῦνας του διεκρίνετο τῶν προκατόχων του φιλοσόφων· διότι, ἐνῶ οὗτοι ἠσχολοῦντο περὶ τὰς πρώτας αἰτίαι καὶ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων, ἐνῶ ὠρμῶντο ἐξ ἀνυποστάτων εἰκασιῶν καὶ ὑποθέσεων, ὅπως ἐξηγήσωσι τὰς περιφορὰς τῶν ἀστέρων καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, πρῶτος ὁ Σωκράτης μετέστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς αὐτὸ τὸ κέντρον τοῦ Παντός, εἰς τὸν ἄνθρωπον, πρῶτος οὗτος, κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Κικέρωνος, κατεδίβασε τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, εἰς τοὺς οἴκους καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν, εἰς τὸν ἡμερήσιον τῶν ἀνθρώπων βίον· διότι πρῶτος οὗτος διήνοιξε τὸ στάδιον τῆς ἠθικῆς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην, ἀπύστως ἐξετάζων, τί εὐσεβές, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρὸν, τί δίκαιον, τί ἄδικον, τί ἀνδρῖα, τί δειλία, τί σωφροσύνη, τί μακρῖα, τί πόλις, τί πολιτικὸς, τί ἀρχὴ ἀνθρώπων, τί ἀρ-

χικὸς ἀνθρώπων κ. τ. λ. (Ἀπομν. Ξεν. Α'. Ι. 46). Ζητήματα ἀναγόμενα εἰς τὸ καθολικώτατον καὶ περιεκτικώτατον τῶν ἄλλων ἀπάντων· τί ἐστὶν ἀγαθὸν ὅπερ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς, πρὸς ὃν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος ν' ἀπευθίνη τὴν βούλησιν καὶ τὰς πράξεις του. Τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον λαμβάνων ὁ Σωκράτης ὡς ἀφετηρίαν ἐπειρᾶτο νὰ προσδιορίσῃ τὰς ὑψηλὰς ἐννοίας τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου, καθόλου δὲ ἀπάσας τὰς οὐσιώδεις ἠθικὰς ιδιότητας, αἵτινες συναπαρτίζουσι τὴν ἀρετὴν τοῦ ὑποκειμένου. Ἐπεστήριξε δὲ τὴν θεωρίαν του διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ταύτης παρατηρήσεως, ὅτι καθὼς εἰς πᾶσαν τέχνην ἢ ἐπιτήδευμα πρόκειται νὰ ἐπιτευχθῇ σκοπὸς τις, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὁποῦ σχηματίζεται ἄθροισμὰ τι κανόνων καθ' οὓς ὀφείλει τις νὰ ἐνεργῇ, καὶ ἐπινοοῦνται τὰ μέσα καὶ οἱ ὅροι, δι' ὧν ὁ σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχει ἀκρότατός τις καὶ καθολικώτατος σκοπὸς, ἢ πραγματίωσις τοῦ ἀγαθοῦ, δι' οὗ προσδιορίζονται τὰ μέσα καὶ οἱ ὅροι τῆς ὅσον ἐνεστί προσεγγίσεως πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, καὶ ἀνευρίσκειται σύστημά τι κανόνων προδικτυπούμενων εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν διαγωγὴν καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον, ὅστις ἀσφαλέστατα τὸν φέρει εἰς τὸ τέλος του.

Ἄλλ' ὑπὸ τίνα ὄρον ὁ ἄνθρωπος πραγματοποιεῖ τὸ ἀγαθόν; ὑπὸ τίνος ἀρχῆς καθοδηγούμενος βυθμίζει πρὸς αὐτὸ τὸν πρακτικὸν τοῦ βίου καθιστάμενος ὄντως ἐνάρετος; ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ γινώσκῃ τὸ ἀγαθόν, νὰ κατέχηται ὑπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῆς. Καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς θεωρίας ταύτης, ὁ Σωκράτης ἐδήλου ὅτι οὐδεὶς πράττει ἄλλο τι, ἢ ὅπερ γινώσκει ὅτι εἶναι εἰς αὐτὸν ἀγαθόν· διότι ἡ ἐπιστήμη ἀρχεῖ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἐὰν γινώσκῃ τις τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ, δὲν δύναται νὰ κυριεύηται ἀπὸ τὰ πάθη, ὡστε νὰ πράττῃ ἄλλο τι εἰμὴ ὅ,τι τῷ ἐπιβάλλει ἡ ἐπιστήμη ἢ ἡ γνῶσις. Ὅθεν καὶ περὶ τῆς ἀνδρείας διαλεγόμενος διΰσχυριζέτο ὅτι κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν ὁ γινώσκων τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ κινδύνου καὶ τὰ μέσα τῆς ἀποφυγῆς, εἶναι ἀνδρείότερος ἢ ὁ ἀγνοῶν ταῦτα. Ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν συνεπέβαινε ὅτι, καθὼς ὁ γινώσκων τὴν ὀρθογραφίαν ἢ τὴν ἀριθμητικὴν δύναται μὲν ἐκ προμελέτης ν' ἀνορθογραφήσῃ ἢ ν' ἀριθμήσῃ ἡμαρτημένως, ἀλλ' ἐὰν θέλῃ, δύναται καὶ νὰ ἐκτελέσῃ ὀρθῶς τὰς ἐργασίας ταύτας, ἐνῶ ὁ ἀγνοῶν τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ὀρθογραφίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰς ἐκτελέσῃ ὀρθῶς καὶ τοὶ προθυμούμενος· ἐπομένως δὲ ὁ πρῶτος δύναται μᾶλλον νὰ κληθῇ ὀρθογράφος καὶ ἀριθμητικὸς ἢ ὁ δεύτερος· οὕτω καὶ ὁ γινώσκων τί εἶναι δίκαιον καὶ ἀγαθόν ἀλλὰ πράττων τὰ ἐκνήτεια προσεγγίζει μᾶλλον

λον εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀγαθότητα, ἢ ὁ ἀγνωστὸν τί εἶναι δίκαιον καὶ μὴ διακρίνων τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἀδίκου καὶ τοὶ σφόδρα προθυμούμενος, διότι οὗτος οὐδέποτε δύναται νὰ πράξῃ δίκαια. (Ξεν. Ἀπομν. Γ'. 9. 6. Δ'. 19. 22. δικαιοτέρον δὲ τὸν ἐπιστάμενον τὰ δίκαια τοῦ μὴ ἐπιστανέου). Ὅθεν αἰείποτε ἀνὰ στόμα εἶχε καὶ ἐνεχάραττεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν του τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο παράγγελμα, ὑπερ ἢ ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, τὸ Γνώθι σαυτόν. Διότι ὅταν τις ἐξετάζῃ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους, ὅταν ὑποβάλλῃ εἰς βράσανον τὰς ἰδίας αὐτοῦ γνώσεις καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἂν ᾔηται ὀρθὰ καὶ γνήσιαι, τότε ἀρτεῖται πρακτικὴν ὠφέλειαν ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης, τότε, ἐφ' ὅσον κέκτηται τὴν ἀληθῆ γνώσιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, κέκτηται καὶ τὴν ἰκανότητα τοῦ πράττειν, τότε ἀναλόγως τῆς θεωρίας καὶ τῆς γνώσεως παρέπεται ἢ τε ἐμπειρία καὶ ἢ πράξις.

Ἡ Σωκρατικὴ λοιπὸν διδασκαλία κατὰ τε τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀρχὴν φέρει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν διότι καὶ ὁ χριστιανισμὸς ὡς ἀποκλειστικὸν ἀντικείμενον τῶν διδασκαλιῶν του λαμβάνει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὡς κέντρον τῶν μελεμάτων του τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀνάπλασιν καὶ τὴν ἐκ ταύτης παρεπομένην μακαριότητα. Τούτου ἕνεκα ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ καθῆκον τοῦ νὰ ἐπανακάμπτῃ εἰς ἑαυτὸν, εἰς τὰ μυχάτατα τῆς ἰδίας αὐτοῦ λογικῆς καὶ ἠθικῆς φύσεως, ὅπως διὰ τούτης τῆς ἐπανακάμψεως λάβῃ καθαρὰν συνείδησιν τῶν ὑπερτάτων ἠθικο-θρησκευτικῶν ἀναγκῶν του. Αὕτη δὲ ἡ συνείδησις τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἠθικο-θρησκευτικοῦ προορισμοῦ τί ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ἡ συμπλήρωσις τῆς κινήσεως ἐκείνης, ἧς ἡ πρώτη ὠθησις ὀφείλεται εἰς τὸν Σωκράτη; Τί ἄλλο εἶναι τὸ ὑπὸ τούτου μετὰ ζέσεως συνιστώμενον Δελφικὸν παράγγελμα, τὸ Γνώθι σαυτόν, εἰμὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου κηρυττομένη μετάνοια; διότι ὁ συνειδὼς τὰς ἀμαρτίας του ἐπομένως δὲ μετανοῶν προὑποτίθεται ὅτι σὺνοιδεν ἑαυτῷ διότι ὅσον βαθύτερον ἐπανακάμπτεται εἰς ἑαυτὸν, ὅσον ἐντονώτερον μελετᾷ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν του, τοσούτῳ ἀκριβέστερον γινώσκει τὰ ἐλλείμματά του, τοσούτῳ μᾶλλον ἐμβαθύνει εἰς τὴν δύναμιν τῶν καθῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων προκυπτόντων ἀμαρτημάτων. — Καὶ βέβαια ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀπαεῖνεται εἰς τὸν ἄνθρωπον προτρέπουσα αὐτὸν νὰ λάβῃ συνείδησιν αὐτὸς ἑαυτοῦ ὅπως γινῶ ὅποιός τις ἐστίν, ὅποιός τις ἢ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις του, ὅποιός τις ἢ ἠθικὴ του κατάστασις καὶ αἰ ἐκ ταύτης πηγάζουσαι ἠθικαὶ ἀνάγκαι, αἵτινες ἐγείρουσι τὴν τάσιν πρὸς τὴν θεραπείαν αὐτῶν καὶ ἐκπλήρωσιν. Ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ, ἡ πρώτη ἀρχὴ ἐξ ἧς ὀρμάται καὶ ἐφ' ἧς ἐρεί-

δεταὶ ὁ χριστιανισμὸς εἶναι τὸ νὰ γινώσκῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτὸν ὡς ἠθικὸν πρόσωπον. Ἐνταῦθα λοιπὸν μάλιστα παρατηρεῖται ἡ πρὸς τούτον προσέγγισις τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας, δι' ἧς ὁ Θεμελιωτῆς αὐτῆς ἐπειράτο ὅπως συστήσῃ ἐπιστημονικῶς ὅ,τι μετὰ ταῦτα καθιέρωσε τὸ χριστιανικὸν θρησκευμα, προδεικνύς ὅτι ἡ μόνη ἑδὺς ἡ ἀγούσα εἰς αὐτὸ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἐν ἑαυτῷ ἐπανακάμψις τοῦ προσώπου, ἡ ἀποπνευματώσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἠθικὴ αὐτοσυνειδησία.

Ἄλλ' ὁ χριστιανισμὸς, ἐκτὸς τῆς συναισθήσεως τῆς ἀμαρτίας, ἐκτὸς τῆς διὰ τῆς αὐτογνωσίας προσηγομένης συντριβῆς καὶ ταπεινώσεως, διδάσκει καὶ ἕτερον τι ἀντίθετον τῆς ἀμαρτίας, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶναι ἰκανὸς νὰ σωθῇ ἐκ τῆς ἀπωλείας του, ὅτι πρὸς ἀπολύτρωσιν του δεῖται ὑπερτέρως τινὸς βοήθειας καὶ δυνάμεως, τῆς θείας χάριτος. Πλὴν τοῦτο φαίνεται ἐναντίον εἰς τὴν Σωκρατικὴν ἀρχὴν τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως τὸ ἀληθὲς, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν, ἐπομένως δὲ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὴν χάριν τῆς ἀπαλυτρώσεως, ἢν κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν ὀφείλει νὰ προσδοκᾷ ἀνωθεν. Ἄλλ' ἡ ἀντίθεσις αὕτη εἶναι μόνον φαινομενικὴ διότι νὰ μὴ ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀρχὴ δι' ἧς ἀναπτύσσει ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ἀγαθὸν, τὸ καθολικὸν καὶ ἀίδιον ἀλλὰ τοῦτο τὸ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ἀναπτυσσόμενον καὶ δημιουργούμενον δὲν εἶναι βεβαίως προσωπικόν τι καὶ ἰδίον, ἀλλὰ προϋπάρχον, ἀνεξάρτητον πάσης ὑποκειμενικότητος καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὄν. Τὸ καθολικὸν ὅπερ γινώσκεται διὰ τῆς αὐτοσυνειδήσεως ἀποκαλύπτεται ἔξωθεν καὶ διεργιγνύεται ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ συνείδησει, προσδιορίζει τὴν βούλησιν καὶ τὴν πράξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν καὶ ἐνταῦθα παρίσταται ἀποψίς τις ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ διότι δὴ λόγον ἔχει πρὸς τούτον ἡ θεία δύναμις ἡ χαρίζουσα τὴν ἀπολύτρωσιν εἰς τὸν μετανοοῦντα διὰ τὰς ἀμαρτίας του, τὸν αὐτὸν ἔχει καὶ πρὸς τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν ἡ ἰδέα τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, ἧς εἶναι δύναμις ὑπερτέρα τοῦ ἀνθρώπου, δύναιμις ἐνισχύουσα αὐτὸν ὅπως ἐπαναστρέφῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς νικῶσα τὰς αἰσθητικὰς ὀρμάς, τὰ πάθη καὶ τὰ αἰσθηματὰ καὶ τὸ ὑψιστὸν πρόβλημα τῆς Σωκρατικῆς ἠθικῆς συνίσταται εἰς τούτο, πῶς νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν σωτήριον ταύτην ἀρχὴν, ὅτι κατὰ πάσαν τοῦ βίου περίστασιν ὀφείλει νὰ προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἐντὸς ἀγαθοῦ, τοῦ θείου οἷον ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ συνείδησει του, θεωρῶν αὐτὸ πάντοτε ὡς τὸν ἀκρότατον σκοπὸν τῆς ἐν τῷ

κόσμῳ τούτῳ ἀποστολῆς του. Ὅθεν ἰδοὺ διατί ὁ Σωκράτης εἶχε πλήρη πεποίθισιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν του ἀποστολὴν, εἰς τὴν συνεχῆ αὐτοῦ συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐμφανιζομένου εἰς αὐτὸν διὰ τινος προφητικῆς ἢ ὑπερφυσικῆς φωνῆς, διὰ τινος δαιμονίου, ὅπερ ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς τι ὄν διάμεσον μετὰ τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων. Ἴδοὺ διατί τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας προσδιορίζει ὡς κάθαρσιν καὶ ἀπολύτρωσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ὡς ἀδιάκοπον μελέτην τοῦ θανάτου, ἐφ' ὅσον ἀνάγκη ν' ἀποκαθαίρηται ἡ ψυχὴ τῶν παθῶν καὶ τῶν αἰσθήσεων, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τῷ προσκάρῳ βίῳ ἀπολαύῃ τῆς αἰδιότητος, ἐφ' ὅσον ἀνάγκη ν' ἀποθνήσκῃ ὁ ἐξωτερικὸς ἀνθρώπος ἵνα ὁ ἐσωτερικὸς ζῇ ἐλεύθερος, ἀπαρχαλλάκτως ὡς ὁ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν ἐκφωνεῖ, *Μεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς* (Πρὸς Κολ. Γ'. 3) *καὶ πάλιν, Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;* (Πρὸς Ρώμ. Ζ'. 24)

Ἀλλὰ κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ μετάνοια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐξομολόγησις τῶν πλημμελημάτων του ὅπως ἀξιώθη τῆς ἐξ ὕψους χάριτος τῆς ἀπολυτρώσεως, ἀλλὰ προσαπικτεῖται νὰ ἐνυπάρχη αὐτῷ καὶ ἡ προδιάθεσις τοῦ νὰ τὴν ἀποδέχηται, πρέπει καὶ αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ νὰ ἔχη τι κοινὸν σημεῖον ἐπικροῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὄργῃ πρὸς τοῦτο καὶ ὡς διψῶσα ἔλαφος ἐπιδιώκῃ τὴν παρὰ τούτου προσφερομένην σωτηρίαν καὶ ἴασιν. Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ κάλλιον ἢ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη πίστις κατὰ τὴν ῥῆσιν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοδόμου, ὅστις ἐξ ἰδίας πείρας γινώσκων ὅτι ἡ ἀγάπη μεταστοιχειοῖ τὸν φιλοῦντα εἰς τὸν φιλούμενον, καὶ ὑπὸ ταύτης διαφλεγόμενος, *ζῶ οὐκ εἶμι ἐγὼ, ἀνακράζει, ζῆ δ' ἐν ἑμοί Χριστὸς* (Γαλ. Β'. 20).

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ὁ Σωκρατικὸς οὐ πάνυ ἀπολείπεται τοῦ χριστιανισμοῦ· διότι ὁ Σωκρατικὸς ἔρως εἶναι, ὡς ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, τὸ ἔργον δι' οὗ ὁ ἀνθρώπος δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον, δι' οὗ λαμβάνει διηνεκῶς ἐνδόμυχον πρὸς αὐτὸ συγκοινωνίαν καὶ ἐξοικείωσιν. Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ πίστις δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰμὴ ἐκεῖνος ὁ ἐγκάρδιος πόθος καὶ ἀκάθεκτος ὄρμη, ἣτις ὠθεῖ τὴν ψυχὴν συναίσθητομένην τὸ ἴδιον αὐτῆς κενὸν καὶ ἔλλειμμα ὅπως ἀνυψωθῇ εἰς τὸ ἀπόλυτον, ὅπως ἐμπλησθῇ Θεοῦ ἐμπεριεχομένου, ὅτε μόνον ἀπολαύει τῆς ἀληθοῦς ζωῆς τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο εἶναι τὸ κύριον χαρακτηρηστικὸν τοῦ Σωκρατικοῦ ἔρωτος, συμβολικῶς περικτανομένου ὡς υἱοῦ τοῦ Πόρου καὶ τῆς Πενίας, διότι ἐνῶ ἄρ' ἐνὸς φέρει τὸν ἀνθρώπον εἰς συναίσθησιν τῶν ὑψηλοτέρων ἀναγκῶν του, ἄρ' ἐτέρου τὸν ἱκανοποιεῖ πληρέστατα προσά-

γων αὐτὸν εἰς τὴν πηγὴν πάσης ἀληθείας καὶ ἀγαθότητος.

Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης λέγει περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι τιμᾷ τὰ τοῦ ἔρωτος καὶ κατ' ἐξοχὴν ταῦτα μετέρχεται, καὶ τοὺς ἄλλους εἰς ταῦτα προτρέπει, καὶ ὅτι παρὰ πάντα τὸν βίον του ἐγκωμιάζει παντὶ σθένει τὴν δύναμιν τοῦ ἔρωτος (Πλάτ. Συμπ. σελ. 211)· διότι κυρίως ἀποστολὴ του εἶναι νὰ προσελκύῃ εἰς ἑαυτὸν τὰς καλὰς καὶ τοῦ καλοῦ ἐπιδεκτικὰς ψυχὰς, καὶ διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ζωηρᾶς συνδιαλέξεως νὰ ἀναβιβάξῃ αὐτὰς εἰς τὴν ὑψηλοτέραν σφαῖραν τῆς συνειδήσεως, νὰ τὰς γονιμοποιῇ διὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ νὰ ἐμπνέῃ αὐταῖς τὸν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ, ὅπως διαπλαττωνταί εἰς τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν καὶ φρόνησιν.

Ἀλλ' ἵνα ἐννοήσωμεν ἀκριδῶς κατὰ τίναν σημασίαν ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὁ ἔρως καὶ εἰς τί κυρίως συνίσταται ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργειά του, ἤθελεν εἶσθαι ἴσως σκόπιμον ν' ἀναφέρωμεν ἐντυχῆ αὐτολεξεί περικοπὴν τινὰ τοῦ Πλατωνικοῦ συμποσίου, ἐξ ἧς καταφαίνεται τὸ βάθος τῆς θεωρίας περιεχόμενον ἐνταυτῷ μορφῆν ὅπως θελκτικὴν καὶ χαρίζουσαν. « Ὁ ἔρως εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ » τίκτειν οὐχὶ ἐντὸς αἰσχροῦ, ἀλλ' ἐντὸς καλοῦ εἴτε » σώματος εἴτε ψυχῆς· διὰ τοῦτο ὁ ἐγκυμονῶν, ὅ » ταν πλησιάζῃ εἰς καλὸν γίνεται ἰλαρὸς καὶ ὑπὸ » τῆς χαρᾶς διαστέλλεται καὶ τίκτει καὶ γεννᾷ· ὅ » ταν δὲ εἰς αἰσχρὸν, γίνεται σκυθρωπὸς καὶ ὑπὸ τῆς » λύπης συστέλλεται καὶ συστρέφεται καὶ δὲν γεν » νᾷ, ἀλλ' ἐπέχων τὴν πρὸς τὸ γεννᾶν τάσιν του » δυσαρρεστεῖται. Ἡ δὲ γέννησις εἶναι τι αἰώνιον καὶ » ἀθάνατον, ἐφ' ὅσον ἐπιδέχεται ἀθανασίαν ἢ θνητὴ » φύσιν, διότι ἀπαύστως καταλείπει ἕτερον νέον ἀντὶ » τοῦ παλαιοῦ. Ὅθεν ὁ ἔρως ἐπιθυμῶν τὴν γέννησιν » εἰς ἐπιθυμεῖ τὴν ἀθανασίαν. Οἱ μὲν ἐγκυμονοῦντες » λοιπὸν κατὰ τὸ σῶμα τρέπονται μᾶλλον πρὸς τὰς » γυναῖκας ἵνα διὰ τῆς παιδογονίας ἀποκτήσωσιν εἰς » τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, ὡς πιστεύουσιν, ἀθλινα » σίαν, καὶ μνημόσυνον, καὶ εὐδαιμονίαν. Οἱ δὲ κατὰ » τὴν ψυχὴν ἐπιθυμοῦσι νὰ γεννήσωσι τὰ εἰς τὴν ψυ » χὴν πρέποντα, φρόνησιν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν, » μάλιστα δὲ τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον τῆς φρο » νήσεως, ἣτοι τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύ » νην, δι' ἧς διευθύνονται καλῶς τὰ τῶν οἰκιῶν καὶ » τῶν πόλεων. Ὅστις λοιπὸν θεῖος ὢν παιδιόθεν ἐγ » κυμονεῖ εἰς τὴν ψυχὴν του τὰς ἀρετὰς ταύτας, οὐ » τος ὅταν φθάσῃ εἰς ἡλικίαν, ἐπιθυμεῖ νὰ τίκτῃ καὶ » νὰ γεννᾷ. Ὅθεν περιερχόμενος ζητεῖ τὸ καλὸν, » ἐντὸς τοῦ ὁποῖου δύναται νὰ γεννήσῃ, διότι ἐντὸς » τοῦ αἰσχροῦ οὐδέποτε θέλει γεννήσῃ. Εὐρησκίνε » ται λοιπὸν μᾶλλον εἰς τὰ καλὰ παρὰ τὰ αἰσχρὰ » σώματα ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ νὰ γεννήσῃ, καὶ ἔαν ἐν-

» τῆς ψυχῆν καλὴν καὶ εὐγενῆ καὶ εὐφυῆ, τότε
 » σφόδρα ἀσπάζεται καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα,
 » καὶ πρὸς τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ἔχει εὐθὺς εὐπο-
 » ρίαν λόγων περὶ ἀρετῆς καὶ περὶ τοῦ ὁπίου πρέ-
 » πει νὰ ἦναι ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ καὶ τί ἐπιτήδευμα νὰ
 » μετέρχεται, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν ἐκπαιδεύῃ· διότι
 » ἐραπτόμενος, στοχάζομαι, τὸν καλὸν καὶ μετ' αὐ-
 » τοῦ συναναστρεφόμενος τίκτει καὶ γεννᾷ τὰ πρὸ
 » πολλοῦ συλληφθέντα, καὶ εἴτε παρῶν εἴτε ἀπῶν
 » ἐνθυμούμενος ἐκείνον συνεκτρέφει τὸ γεννηθέν·
 » ὥστε οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους συγκοινω-
 » νίαν πολὺ μεγαλητέραν παρὰ τὴν ἐκ τῆς παιδο-
 » ποιίας προερχομένην καὶ φιλίαν βεβαιοτέραν, ἐ-
 » παιδὴ συνεκοινωνήσαν ἰσραϊοτέρων καὶ ἀθνατω-
 » τέρων παίδων· καὶ πᾶς τις ἤθελε προτιμήσειν νὰ
 » τοῦ γεννηθῶσι μᾶλλον τοιοῦτοι παῖδες ἢ ἀνθρώ-
 » πινοὶ, καὶ ἐὰν ἀποβλέψῃ εἰς τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν
 » Ἡσίοδον καὶ τοὺς ἄλλους ἀγαθοὺς ποιητὰς ἤθελε
 » τοὺς μακαρίσειν διότι κατέλιπον τοιαῦτα τέκνα,
 » ἃ τινὰ ἀπαθανατίζουσι τὸ ὄνομα ἐκείνων ὄντα καὶ
 » αὐτὰ ἀθάνατα.

Ἄλλ' ἡ σοφὴ Διοτίμα, ἣτις ἐνταῦθα παρίσταται
 ὡς παιδαγωγοῦσα τὸν Σωκράτη καὶ διδάσκουσα αὐ-
 τὸν τὴν περὶ τοῦ ἔρωτος προεκτεθεῖσαν θεωρίαν, ἀ-
 ποπειράται διὰ τῆς ἐφεξῆς διδασκαλίας, ὅπως κατ-
 τηρήσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ὑψηλότερα καὶ ἀγιώτερα τοῦ
 ἔρωτος μυστήρια· « Ὁ μέλλων, λέγει, νὰ μελετήσῃ
 » ὀρθῶς τοῦτο τὸ πρᾶγμα, πρέπει πρῶτον ἐκ νεκρᾶς
 » του ἡλικίας νὰ ἐρωτεύηται ἐν σῶμα πεπροικισμέ-
 » νον δι' ἐξόχου καλλονῆς, καὶ ἐνταῦθα νὰ γεννᾷ λό-
 » γους καλοὺς, ἔπειτα δὲ νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ κάλλος
 » οἰουδὴποτε σώματος ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἐτέρου σώ-
 » ματος, καὶ ἐὰν ὀφείλῃ νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ κατ' εἶδος
 » καλὸν, ἤθελεν εἶσθαι πολὺ ἀνόητος νὰ μὴ νομίζῃ
 » ὅτι τὸ εἰς πάντα τὰ σώματα κοινὸν κάλλος εἶναι
 » ἐν καὶ τὸ αὐτὸ· ἀφοῦ δ' ἐννοήσῃ τοῦτο πρέπει νὰ
 » γένη ἐραστὴς πάντων τῶν καλῶν σωμάτων, νὰ
 » χαλαρώσῃ δὲ τὸν σφοδρὸν τοῦτον ἔρωτα τοῦ ἐνὸς
 » σώματος καταφρονήσας αὐτὸ ὡς μικροῦ λόγου ἄ-
 » ξιον· μετὰ δὲ ταῦτα νὰ θεωρήσῃ τὸ κάλλος τῶν
 » ψυχῶν τιμιώτερον τοῦ σωματικοῦ, ὥστε, ἐὰν τις
 » πεπροικισμένος ᾖν διὰ μετρίου ψυχικοῦ κάλλους
 » ἔχῃ καὶ ὀλίγον σωματικόν, ἐξαρκεῖ τοῦτο εἰς τὸν
 » ἐραστὴν καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾷ καὶ νὰ τὸν ἐπιμελή-
 » ται, καὶ ἔχει μόνον αὐτὸς νὰ τίκτῃ ἀλλὰ καὶ ἀλ-
 » λαχόθεν νὰ ζητῇ τοιοῦτους λόγους, εἴτινες μέλ-
 » λουσι νὰ βελτιώσωσι τοὺς νέους, ἵνα ἀναγκασθῇ
 » κατόπιν νὰ θεωρήσῃ τὸ κάλλος τῶν πράξεων καὶ
 » τῶν ἡθῶν καὶ νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τοῦτο εἶναι κατὰ
 » πάντα ἐν καὶ ταῦτόν πρὸς ἑαυτὸ, ἐπομένως δὲ θεω-
 » ρήσῃ τὸ σωματικὸν κάλλος μικροῦ λόγου ἄξιον.
 » Μετὰ δὲ τὰς πράξεις καὶ τὰ ἔθνη πρέπει νὰ προ-

» χωρήσῃ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἵνα ἐποπτεύσῃ καὶ τὸ
 » κάλλος τῶν γνώσεων, καὶ ἀποβλέπων ἤδη εἰς τὸ
 » πολυειδὲς ἐκείνο κάλλος μὴ φανῇ μηδαιμνὸς καὶ
 » μικρολόγος, προσκυλλώμενος δουλικῶς ὡς οἰκέτης
 » εἰς ἐν μόνον ἀντικείμενον, θαυμάζων τὸ κάλλος
 » ἐνὸς παιδαρίου ἢ ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ μιᾶς πράξεως,
 » ἀλλὰ τρεπόμενος εἰς τὸ ἀχανὲς πέλαγος τοῦ κάλ-
 » λους καὶ θεωρῶν αὐτὸ τίκτῃ διὰ φιλοσοφίας ἀ-
 » φθόνου πολλοὺς καλοὺς καὶ μεγαλοπρεπεῖς λόγους
 » καὶ διανοήματα, ἕως οὗ ἐνταῦθα ἐνδυναμωθείς
 » καὶ προοδεύσας ἐννοήσῃ μίαν μοναδικὴν τοιαύτην
 » ἐπιστήμην, ἣτις εἶναι ἐπιστήμη τοῦ κάλλους ἐ-
 » κείνου, ὅπερ αἰείποτε ὑφίσταται, καὶ οὔτε γεννά-
 » ται οὔτε ἀπόλλυται, οὔτε αὐξάνεται οὔτε ἐλατ-
 » τοῦται, ἔπειτα δὲν εἶναι ὑπὸ τινος μὲν ἀποψιν κα-
 » λὸν, ὑπὸ τινος δὲ ἐτέραν αἰσχροῦν, οὐδὲ ἄλλοτε
 » μὲν εἶναι καλὸν, ἄλλοτε δὲ ἔχει, οὐδὲ κατὰ τὴν
 » διάφορον αὐτοῦ σχέσιν ὅτε μὲν καλὸν ἐπὶ δὲ αἰσ-
 » χροῦν, ἀλλ' εἶναι πάντοτε αὐτὸ καθ' αὐτὸ ταῦ-
 » τὸ μὲ τὸν ἑαυτὸν του, πάντα δὲ τὰ ἄλλα καλὰ
 » μετέχουσι ἐκείνου κατὰ τοιοῦτον τινὰ τρόπον,
 » ὥστε, ἐνῶ τὰ ἄλλα γεννῶνται καὶ ἀπόλλυνται,
 » ἐκείνο μηδεμίαν νὰ λαμβάνῃ μεταβολὴν, μήτε
 » νὰ αὐξάνῃ, μήτε νὰ ἐλαττωταί, μηδὲ νὰ πάσχη
 » μηδέν. Ὅταν τις λοιπὸν ὀρμώμενος ἀπὸ τούτων
 » τῶν καλῶν τῶν εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπιπτόντων,
 » καὶ προχωρῶν διὰ τὸ ἐρήως παιδεραστεῖν ἀρχῆται
 » νὰ καθορᾷ ἐκείνο τὸ ἀπόλυτον κάλλος, πλησιάζει
 » σχεδὸν εἰς τὸ τέλος· διότι αὕτη βέβηχια εἶναι ἡ
 » ἐρῆθὴ μέθοδος τοῦ νὰ ἐπιδίδεται τις εἰς τὸν ἔρωτα,
 » ἢ τοῦ νὰ ὀδηγῆται ὑπ' ἄλλου εἰς τοῦτον ἀρχόμε-
 » νος ἀπὸ ταῦτα τὰ αἰσθητικὰ καλὰ ν' ἀναβαίῃ
 » πάντοτε ὑψηλότερα, ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ καθ' ἐ-
 » αὐτὸ καλοῦ οἰονεῖ διὰ βαθμίδων, ἀπὸ ἐνὸς εἰς δύο
 » καὶ ἀπὸ δύο εἰς ὅλα τὰ καλὰ σώματα, καὶ ἀπὸ
 » τῶν καλῶν σωμάτων εἰς τὰς καλὰς πράξεις καὶ
 » ἀπὸ τῶν καλῶν πράξεων εἰς τὰς καλὰς γνώσεις,
 » μέχρις οὗ ἀπὸ τῶν γνώσεων κατανήσῃ εἰς ἐκείνην
 » τὴν γνῶσιν, ἣτις δὲν εἶναι γνῶσις ἄλλου τινὸς ἢ
 » αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ καλοῦ, καὶ τέλος πάντων γνω-
 » ρίση τί εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ καλόν. Καὶ αὕτη
 » ἡ κατάστασις τοῦ βίου, ᾧ Σώκρατες, εἶπεν ἡ Διο-
 » τίμα, εἶναι προτιμότερα πάσης ἄλλης, ἐν ἣ ὁ ἄν-
 » θρωπος θεᾶται αὐτὸ τὸ καλὸν εἰλικρινῆς, καθα-
 » ρόν, ἀμικτον, ἀλλ' ἔχει μεμλυμένον δι' ἀνθρω-
 » πίνων σαρκῶν καὶ χρωμάτων καὶ πολλῆς ἄλλης
 » θνητῆς ματαιότητος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεῖον καλὸν
 » μονοειδὲς καὶ ἀνχλοῖωτον. Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν
 » θεώμενος τὸ καλὸν οὐχὶ διὰ τῶν αἰσθητικῶν ἐμ-
 » μάτων ἀλλὰ διὰ τῆς διανοίας, δὲν τίκτει εἰδῶλα
 » ἀρετῆς, ἐπειδὴ δὲν ἐράπτεται εἰδῶλον, ἀλλ' ἀλη-
 » θῆ, ἐπειδὴ ἐράπτεται τὸ ἀληθές· ἀφοῦ δὲ τέξῃ

» καὶ ἐκθρέψῃ ἀληθῆ ἀρετὴν ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ
» Θεοῦ, καὶ εἴπερ τις ἄλλος ἄνθρωπος ἀπαθανατί-
» ζεται. » (Πλατ. Συμπόσ).

Ἐκ τῶν εἰρημένων λοιπὸν ἔπαται ὅτι μεταξὺ τοῦ
σωκρατισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐνυπάρχει βα-
θεῖά τις σχέσηις καὶ συνάφεια, ὅτι ἑκάτερος λαμβάνει
ὡς κέντρον τῶν διδασκαλιῶν του τὸν ἄνθρωπον καὶ
θεωρεῖ ὡς τελικὸν τούτου σκοπὸν τὸ ἀγαθόν, τὴν
ἠθικότητά· ὅτι τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ εἶναι
ἡ αὐτοσυνειδησία καὶ ἡ γνῶσις τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ
καὶ αὕτη δεῖται τῆς συνεργείας καὶ ἀντιλήψεως τῆς
θείας χάριτος ἢ ἀνωτέρας τοῦ ἀνθρώπου ιδέας καὶ
δυναμείας· καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους ἑκάτερος προδεικνύει
εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς κανόνα καὶ πρότυπον διαγω-
γῆς τὸ ν' ἀποσπᾶται ἐκ τοῦ ὕλικου βίου καὶ τῶν
αἰσθητικῶν ἀπολαύσεων, καὶ διὰ τῆς λεγομένης εἴτε
πίστεως, εἴτε ἀγάπης, εἴτε ἔρωτος νὰ ὑψοῦται εἰς
τὸ θεῖον, εἰς τὸ ἀπόλυτον, ἀξιούμενος οὕτως ἀλη-
θοῦς ἀθανασίας καὶ ἀποθεώσεως.

Ἀλλ' ὅτι κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸν Σωκράτη
δὲν εἶναι μόνον τὸ ἀντικείμενον τῆς διδασκαλίας
του, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνδόμυχος αὐτοῦ πεποιθήσις ὅτι
εἶναι θεόθεν προωρισμένος νὰ ζῆ φιλοσοφῶν καὶ ἐξε-
τάζων οὐχὶ μόνον τὸν ἑαυτόν του, ἀλλὰ καὶ τοὺς
ἄλλους ὅσοι δοξάζουσιν ὅτι εἶναι εἰδήμονες τῆς ἀ-
ριτῆς χωρὶς τφόντι νὰ ἦναι, ὅτι ἐξεπλήρου ὑπερφυ-
σικὴν τινα ἀποστολήν ἀποκαλύπτων τὴν τῶν ἀν-
θρώπων ἄγνοιαν καὶ φέρων αὐτοὺς εἰς συναίσθησιν
τῶν ἑλλειμμάτων των, ὅτι ἐν ἐνὶ λόγῳ ἦτον ἀπό-
στολος τῆς φιλοσοφίας, θεὸς τις ἐλεγκτικὸς ἀφιε-
ρῶν τὸν βίον αὐτοῦ ἅπαντα, ὅπως ἐποπεύη καὶ ἐξ-
ελέγη τοὺς ἀδυνάτους καὶ φλύλους ἐν τοῖς λό-
γοις (Πλάτ. Σοφ). Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τούτον ἐ-
θεώρει ὡς τὸ συντελεστικώτερον μέσον τὴν διαλε-
κτικὴν μέθοδον, εἰς ἣν τοσοῦτον περιπαθῶς καθη-
δύετο, γινώσκων νὰ ἐφραμύζῃ τὴν δύναμιν τῆς κατὰ
τὰς διαφόρους περιστάσεις μετὰ θυμαστικῆς ὅσης ἐ-
πιτυχίας καὶ δοξιότητος. Ὁ Σωκράτης συνήθως ἐ-
ποιεῖτο ἐναρξιν τῆς συζητήσεως, ἐπερωτῶν τὸν μετ'
αὐτοῦ συνδιαλεγόμενον τὴν σημασίαν γενικοῦ τινος
ὄρου, οἷον τί εἶναι ἀρετὴ, τί εἶναι δίκαιον κ. τ. λ.
Ὁ ἐρωτώμενος, οὐδέποτε φροντίσας νὰ δώσῃ εἰς ἑαυ-
τὸν λόγον τῆς σημασίας του, ἀποκρίνεται ἐκ τοῦ
προχείρου καὶ αὐτοσχεδῶς. Τότε ὁ Σωκράτης ἐφρα-
μύζων τὴν ἀπόκρισιν ἐκείνου ἐπὶ εἰδικῶν τινῶν πε-
ριστάσεων, ἀπευθύνει νέας ἐρωτήσεις εἰς αὐτὸν τὸ ἕτερον
πρότυπον ἀναγκασζόμενον ν' ἀποκριθῇ περιπίπτει εἰς
προφανῆ ἀντίφασιν. Ἔς ἐκ τούτου δὲ ἀποδείκνυται
ὅτι ὁ ὑπ' αὐτοῦ δοθεὶς ὄρισμὸς ἦν πέρα τοῦ δέοντος
στενῆς ἢ εὐρῆς, ἢ ὅπως δῆποτε ἑλλειμματώδης. Ὁ
ἀποκρινόμενος τότε ἐπανορθοῖ τὸν ὄρισμόν του· τούτο
δὲ πράττει τῷ Σωκράτει ἀφορμὴν εἰς νέαν ἐρώτησιν,

εἰς ἣν ἐκεῖνος ἀποπειρώμενος ν' ἀπαντήσῃ ἀντιφά-
σαι πολλάκις πρὸς τὴν ἐπανόρθωσίν του. Ὅθεν μετὰ
πολλὰς ματαιωθείσας ἀποπειράς ὅπως ἐξέληται ταύ-
της τῆς δίνης, ὁμολογεῖ ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν δύναται
ν' ἀπαντήσῃ ἀποχρώντως εἰς τὴν ἀρχικὴν ἐρώτησιν,
ἥτις κατὰ πρώτην ὄψιν εἶχε φανῆν οὕτως ἀπλή καὶ
εὐκολος.

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ ῥήτορες καὶ οἱ ποιηταὶ ἐ-
ρωτώμενοι πολλάκις ὑπὸ τοῦ Σωκράτους τί ἐνόουν
ἐν τοῖς ἰδίῳ αὐτῶν συγγράμμασι καὶ ποιήμασι ἠ-
πόρουν καὶ ἐξηλέγχοντο ἀγνοοῦντες ἐκεῖνα ἅτινα ἐ-
πίστευόν ὅτι ἐγίνωσκον. Ἐξέφραζον μετ' ἀδιστακτοῦ
πεποιθήσεως δοξασίας περὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἠ-
θικοκοινωνικῶν ζητημάτων, χωρὶς οὐδέ ποτε νὰ ὑ-
ποπεύσωσιν ὅτι ἦσαν ὅπως οὖν σκοτεινὰ καὶ δύσλυ-
τα· διότι πάντες εὕρισκον ἐν ἑαυτοῖς τὰς δοξασίας
ταύτας ἐρριζωμένας ἀνέκκθεν εἴτε διὰ τοῦ κύρους·
εἴτε διὰ τῆς πρᾶξός τῆς. Ἐπομένως δὲ δογματικῶς,
ἀποφαινομένων τῶν ἀκροατῶν του περὶ τῆς σημα-
σίας τῶν ὄρων ἐκείνων οὓς εἶχον ἀβασανίστως πα-
ραδεχθῆν, ὁ Σωκράτης ἀποσυνθέτων τὰς ἀποφάν-
σεις των ἀπεδείκνυεν ὅτι περιέκλειον ἐν ἑαυταῖς ἀ-
συνέπειαν καὶ ἀντίφασιν.

Τῆς Σωκρατικῆς διαλεκτικῆς τὰ δύο κυριωδέ-
στερα στοιχεῖα εἶναι ἡ *Μαιευτικὴ* καὶ ἡ *Εἰρωνεία*.
Ὁ Σωκράτης ἐθεώρει τὴν ἐξέλεγχσιν τῆς ἀπάτης ἢ
τῆς δοκησιοσφίας ὡς τὸν ἀπαραίτητον ὄρον τῆς μελ-
λούσης ἐπιδόσεως. Ἐρρόνει λοιπὸν ἴδιον αὐτοῦ ἔργον
τὸ νὰ συμπαραστατῇ ὡς εἰς τοὺς ἐγκυμονοῦντας
νέους, νὰ τοὺς βοηθῇ ἐν ὄρῳ πνευματικῶν ὠδίνων
καὶ νὰ ἐξετάζῃ τὸ νεογέννητον ἂν ἦναι ὑγιὲς καὶ
ἄρτιον, ἢ τούναντίον ἄωρον καὶ ἀμβλωθρίδιον. Ταύ-
την δὲ τὴν μέθοδον δι' ἐρωταποκρίσεων νὰ ἐξάγῃ
εἰς φῶς γενικὴν τινα ἀλήθειαν καθιερῶν αὐτὴ νὰ πᾶ
παντὸς τυχαίου καὶ μεταβλητοῦ προσκρτήματος ἀ-
πεκάλει μαιευτικὴν τέχνην θεόθεν αὐτῷ δωρηθείσαν,
ὅπως διὰ ταύτης ἐνισχυούσης τὸν ἔρωτα μαιεύηται
νέους ἐγκυμονοῦντας τὸ καλόν, τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ
ἀληθές. Μετὰ ταύτης δὲ τῆς Σωκρατικῆς Μαιευτι-
κῆς στενῶς συνέχεται καὶ ἡ *Εἰρωνεία*. Ὁ Σωκράτης
ὁμολογῶν ἀνυποκρίτως τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἄγνοιαν
προετίθετο νὰ φέρῃ εἰς ἀπόρίαν καὶ σύγχυσιν τοὺς
ἐπὶ σοφίᾳ ἐναξυνομένους διὰ τῶν ἀντιφάσεων ἐν αἷς
περιέπιπτον, καθοδηγῶν αὐτοὺς βλοηθῶν, εἰς τρό-
πον ὥστε οἰκοθεν νὰ ἐννοήσωσι τὴν μεταξὺ τοῦ ἐξ-
αγομένου τῶν συλλογισμῶν των καὶ τῆς προϋποθέ-
σεως, ἀφ' ἧς ὡρμήθησαν, ὑπάρχουσιν ἀσυνέπειαν ἢ
ἐναντιώσιν. Ἡ Εἰρωνεία αὕτη ἐνδέχεται νὰ ἐγείρῃ
λύπην καὶ αἰσχύνην εἰς τὸν ὑφιστάμενον τὴν ἐνέρ-
γησίν τῆς, ἀλλ' ἐνταυτῷ συντελεῖ δραστηρίως τὴν
τὸν χειραγωγῆσθαι εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας. Αὕτη
δὲ εἶναι ἡ ἀρνητικὴ, ὡς ἡ Μαιευτικὴ εἶναι ἡ θετικὴ

πλευρὰ τῆς Σωκρατικῆς μεθόδου, τείνουσαι συναμ-
φότερα ὑπὸς ἀποσπάσσει τὸν αἰσθητικὸν ἄνθρωπον
ἀπὸ τῶν ἀτομικῶν αὐτοῦ διξασίων καὶ παρκατά-
σεων, καὶ ἀποκαθίρουσαι τὸν ῥύπον τῆς τεθλω-
μένης διανοίας του τὸν μεταγωγῆσιν βαθυκτὸν
εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰς τὰ ἅδυστα τῆς φεγγυό-
λου ἀληθείας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως.

Τοιαύτης δὲ διαλεκτικῆς δυνάμεως θαυμασία πα-
ραδείγματα οὐχὶ σπανίως ἀπαντῶνται καὶ ἐν τοῖς
συνοπτικαῖς Εὐαγγελίοις, ὅτε μάλιστα πρόκειται
ὑπὸς ὁ Ἰησοῦς καταδείξει τὴν ἀμελῶπιαν καὶ ἀπο-
κλειστικότητα τῶν προκρίτων τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους,
ἀντεχομένων τοῦ γράμματος καὶ τῶν τύπων τοῦ
Μωσαϊκοῦ νόμου, διανοίγων τοὺς ὀφθαλμούς των ἐπὶ
τοῦ περιωρισμένου κύκλου τῶν διξασίων ἐντὸς τοῦ
ἑποίου περιστρέφονται, καὶ προεξομκλύνων αὐτοῖς
τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς μύρρωσιν ὑψηλοτέρων ἐν-
νοιῶν τῆς ἠθικότητος, τῆς χάριτος καὶ τῆς πίστεως.
Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἡ διαλεκτικὴ κίνησις ἀναφί-
νεται ἐκτενεστέρα καὶ ζωηροτέρα ἢ ἐν τῷ ὑπερθεο-
λογικῷ ἐκείνῳ Εὐαγγελίῳ, τῷ κατὰ Ἰωάννην. Ἐκ
τούτου λοιπὸν ἐπιχειροῦντες καὶ ἡμεῖς νὰ φέρωμεν
εἰς δοκίμιον περικοπᾶς τινος ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς συν-
διαλέξεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Νικοδήμου, ἐν ᾗ ὁ
ἄρχων οὗτος τῶν Ἰουδαίων, ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ
ἐξελέγγεται ἀγνοῶν τὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως καὶ
ἀνάγκην ἔχων ἀνωτέρας διδασκαλίας. Ὁ Νικόδημος
ἐκπροσωπεῖ τὴν τάξιν τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν πιστευόν-
των Ἰουδαίων, διότι πιστεύει εἰς αὐτὸν, τὸν ἀνα-
γνωρίζει ὡς τὸν ἀπὸ Θεοῦ ἐλθόντα διδάσκαλον, καὶ
εἰς τὸ μετὰ ταῦτα δὲ ἐμμένει πιστὸς ὀπαδὸς του.
Ἄλλ' ἡ πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτερινὴ ἔλευσις του ἀπο-
δεικνύει ὅτι δὲν ἔχει τὸ ἀπαιτούμενον θάρρος νὰ ὁ-
μολογήσῃ παρρησίᾳ τὴν πίστιν του, καὶ νὰ κόψῃ
τὰ δεσμὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν του προλήψεων. Καὶ τὸ
αἷτιον τῆς ἀδυναμίας του ταύτης εἶναι ὅτι αὐτὸς
τὸν ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν ὡς ἀπὸ Θεοῦ ἐλθόντα μόνον
διὰ τὰ σημεῖα α ποιεῖ· οὐδεὶς γάρ, λέγει, ταῦ-
τα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἐὰν μὴ ἡ ὁ Θεὸς μετ'
αὐτοῦ. (Γ'. 2). Ἄλλ' ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ εἶναι
πάντη καινοφανῆς καὶ ἀντίθετος εἰς τὸ σύστημα τῶν
ιδεῶν τοῦ Νικοδήμου. Ἄμην, ἀμην λέγω σοι, ἐὰν
μὴ τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βα-
σιλείαν τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι, 3). Πλὴν ἐπόμενον ἦτον
εἰς τὸν ὑπὸ Ἰουδαϊκῶν προλήψεων σκοτοδινωττα
Νικόδημον νὰ φανῇ παράδοξος τοιαύτη ἀπόκρισις·
διὸ λέγει πρὸς τὸν Ἰησοῦν· Πῶς δύναται ἄνθρω-
πος γεννηθῆναι γέροντων; μὴ δύναται εἰς τὴν
κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν καὶ
γεννηθῆναι; (αὐτόθι, 4). Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς διατηρῶν
τὴν μεταφορὰν τῆς προλαβούσης αὐτοῦ ἀπαντήσεως
ἀναπτύσσει αὐτὴν εὐκρινέστερον. Ἄμην, ἀμην λέ-

γω σοι, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύ-
ματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν
τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι, 5). Ἐνταῦθα λοιπὸν διακρίνει τὴν
φυσικὴν κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος τῆς ἀκούου-
θούσης τὴν ἐρμῆμυτον ἀνάπτυξιν τῆς ἀπὸ τῆς νέας
ζωῆς τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ πνεύματος πνευρομένης.
Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἰδέα αὕτη τῆς πνευματικῆς παλιγγε-
νεσίας ἦν εἰσέτι ὀπωσῶν δύσληπτος διὰ τὸν Νικό-
δημον, μεταχειρίζεται αἰσθητικὸν παράδειγμα ἵνα
διευκολύνῃ αὐτῷ τὴν ἐννοιαν. Ἐὰν ἄκουε τις,
προσθέτει ὁ Ἰησοῦς, τὴν βροχὴν τοῦ ἀνέμου, ἀλλὰ
δὲν δύναται μῆτε ν' ἀνατρέξῃ εἰς τὴν πηγὴν ἐξ ἧς
προέρχεται, μῆτε γὰρ τὸν παρακολουθήσῃ μέχρι τοῦ
σημείου τῆς κατάσειώς του (αὐτόθι 8)· καθὼς ἄρα
αἰσθάνεται τις τὴν δύναμιν τοῦ ἀνέμου ἰστάμενος
μεταξὺ δύο ἐρίων, ἐπίσης διαφευγόντων τὰς αἰσθή-
σεις του, οὕτως ἐπενεργεῖ καὶ ἡ πνοὴ τοῦ Θεοῦ πνεύ-
ματος ἐπὶ τῶν βαπτιζομένων ἐν τῷ λουτρῷ τῆς
παλιγγενεσίας· διότι ὑπάρχει γεγονὸς τι εἰς τὴν ἐ-
σωτερικὴν ζωὴν, εἰς τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, οὗ-
τινος μόνον τὰ ἀποτελέσματα γινώσκονται διὰ τῆς
ἐνδομύχου πείρας, διὰ τῆς συνειδήσεως, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ
καὶ τὸ τέλος του μένουσιν ἄγνωστα καὶ ἀκατανόητα.
Ἄλλ' ὁ Νικόδημος σφόδρα ἐκπλαγεὶς ἀνακράζει πῶς
δύναται ταῦτα γενέσθαι; (αὐτ. 9). Ὁ Ἰησοῦς οὖν
ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἐκπλήξεώς του ὅπως τὸν φέρῃ
εἰς συναίσθησιν τῆς περὶ τὰ θεῖα ἀπειρίας του, ὅπως
ταπεινώσῃ τὴν ὑπεροψίαν τοῦ νομοδιδασκάλου· Ἐὐ-
εἶσαι, λέγει, διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀγνοεῖς
τὸ γεγονός τοῦτο, οὗτινος πᾶς ἄνθρωπος δύναται
νὰ λάθῃ πείραν ἀμέσως ἐν τῇ συνειδήσει του; Ἐὰν
δὲν πιστεύητε ταῦτα τὰ ἐπίγεια καὶ ἐμπειρικὰ, πῶς
θήλειτε πιστεύσειν ἐὰν σᾶς εἴπω τὰ ἐπουράνια, ἅτινα
ὑπερβαίνουσι τὸν κύκλον τῆς ἀνθρωπίνης πείρας καὶ
τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου; (αὐτ. 12). Ἐντεῦθεν
λοιπὸν ἐπεταῖ ὅτι ὁ Νικόδημος, προσκολλώμενος εἰς
τὰ αἰσθητικὰ σημεῖα, ἔχει μόνον ἐξωτερικὴν τινα ὑ-
λικὴν πίστιν, ἀλλὰ δὲν εἰσδύει εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ
πράγματος, εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ πνευματικὴν πίστιν.
Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ἐπιδιώκοντας τὰ ση-
μεῖα καὶ δεσμευομένους ὑπὸ τῶν αἰσθητικῶν χαρα-
κτηρίζει ὡς ἀνήκοντας εἰς τὸ σκότος κατ' ἀντίθεσιν
τοῦ φωτός. Ἦὰς γὰρ ὁ φῶς λά πρᾶττων μισεῖ τὸ
φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγ-
χθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν ἔρ-
χεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα,
ὅτι ἐν Θεῷ ἐστὶν εἰρηασμένα (αὐτ. 20—21) Ἐὰν
λοιπὸν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον οἱ ἄνθρωποι διχι-
ρῶνται εἰς δύο ἀντιθέτους κατηγορίας, εἰς τὴν τοῦ
φωτός καὶ τὴν τοῦ σκότους, εἶναι προφανές εἰς ἑπο-
τέραν τῶν τάξεων τούτων ἀνήκει ὁ Νικόδημος ὁ
πρεσβεύων ἐξωτερικὴν καὶ ἀπνευματίστην πίστιν.

Τὸ ἀντικείμενον ὅμως τῆς ἀληθοῦς πίστεως εἶναι ὁ ἕψωθεις υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ Μωϋσῆς ἔψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ (αὐτ. 44)· ἐκείνη ὅμως ἡ ἐξωτερικὴ πίστις δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον, ἀλλ' ἀντέχεται μόνον τῶν σημείων. Πλὴν ὁ Νικόδημος, εἰ καὶ ἀνεπίδεκτος νὰ ὑψωθῆ εἰς τὸ πνευματικόν, ἔχει ὅμως ἀγαθὴν προαίρεσιν πρὸς τὴν πίστιν· ἀλλ' ἡ προαίρεσις μόνη δὲν ἐξαρκεῖ, διότι ἐνδέχεται ν' ἀποσπασθῆ ἐντελῶς ἀπὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς πίστεως καὶ νὰ μεταβῆ εἰς ἐχθρικὴν θέσιν. Αὕτη δὲ ἡ διαλεκτικὴ μετόπισθεν ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ φαινομενικῆς πίστεως εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ῥιζικὴν ἀπιστίαν, ἀποτελεῖ ἴδιον τμήμα τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ Γ'. Κεφλαίου.

Πρὸς ἐνδειξιν δὲ τῆς ἐνταῦθα ἐπικρατούσης διαλεκτικῆς δεινότητος τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων, ἀρκούμεθα ν' ἀρυσθῶμεν ἐκ τοῦ Τμήματος τούτου σποραδικὰ τινὰ παραδείγματα. Καὶ πρῶτον σημειοῦμεν ὅτι ὅσω ἐνσχυρότερος δεικνύται ὁ χαρακτήρ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ, τοσούτω περισσότερον ἀπεναντίας ἀντιτάσσεται ἡ ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων, ἢ ἐκ προσιμίων τὰ πάντα ἀρνούμενη, καὶ πρὸς ἔτι μείζονα ἐμπέδωσιν τῆς ἀρνήσεως της ἐκφέρουσα ὅτε μὲν τοῦτον, ὅτε δὲ ἐκείνον τὸν ἐξωτερικὸν λόγον κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ. Ὅσον ὅμως σαθρότερα καὶ μᾶλλον ἀνυπόστατα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, τοσούτω διαλεκτικώτερον ἡ ἀπιστία των ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Οὕτω π. χ. ὁ Ἰησοῦς ἀναμνηστικῶς τοὺς Ἰουδαίους τὸν ἐν Σαββάτῳ ὑπ' αὐτοῦ θεραπευθέντα ἀσθενῆ, δι' ὃν ἐζήτησαν νὰ τὸν φονεύσωσιν, ὑποβάλλει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των τὴν ἀντίφασιν εἰς ἣν περιπίπτουσι, καὶ τοὶ ἐνθερμοὶ ζηλωταὶ τοῦ Μωσχαίου Νόμου. Διότι ἐνῶ σεις, λέγει, περιτέμνετε ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ ἵνα μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωσείως, ὀργίζεσθε ἐναντίον μου διότι κατέστησα ὑγίη ὑλόχ. Ἰησον ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ (Ζ'. 21—23). Ἐμφανίζεται λοιπὸν αὐτοῖς ὡς ὁ πασίγνωστος παραβάτης τῆς ἐντολῆς τοῦ Σαββάτου. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι πῶς ἀντιτάττουσιν; ὅτι αὐτὸς δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ Χριστὸς, διότι τοῦτον οἶδαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχεται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν (αὐτόθ. 27). Ἀλλ' ἡ ἐνστασις αὕτη εὐκόλως ἀνασκευάζεται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Σεις, λέγει, καμὲ οἶδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί· ἂ.λ.λ' ἐνταυτῷ οὐκ οἶδατε ἐμὲ, διότι ἐγὼ δὲν ἤ.λθον ὑπ' ἐμαυτοῦ, ἂ.λ.λ' ἐπέμφθη παρὰ τοῦ ἂ.λθινοῦ ἐκείνου, δι' ὑμῶν οὐκ οἶδατε (αὐτ. 28). Καὶ καθὼς δὲν γινώσκετε πόθεν ἤ.λθον, οὕτω καὶ δὲν γινώσκετε ποῦ ἐπάγω, καὶ ζητοῦντές με δὲν θέ.λετε μ' εὑρεῖν· διότι ὑποεἶπεν ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ε.λθεῖν (αὐτ. 33—34).

Ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξελέγχονται ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀντιφάσκοντες ἑαυτοῖς, διότι ἐνῶ διαβεβαιοῦσαν ὅτι τὸν μὲν Ἰησοῦν γινώσκουσι πόθεν ἐστίν, τὸν δὲ Χριστὸν, ὅταν ἔρχεται οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν, οὐχ ἥτον ἀποδεικνύονται ὅτι δὲν γινώσκουσι περὶ τοῦ Ἰησοῦ οὔτε πόθεν ἐπέμφθη, οὔτε ποῦ ἐπάγει.

Κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς ἐορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας ἐν αἷς ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἢ διαλεκτικὴ κίνησις λαμβάνει ἐκάστοτε μείζονα βαθμὸν ἐντάσεως. Καὶ καθὼς ὁ Ἰησοῦς τὴν πρώτην ἡμέραν ἀναβαίνει εἰς τὴν ἐορτὴν ὡς ἐκ κρυπτῷ, μεσοῦσης δὲ τῆς ἐορτῆς παρήρησεν διδάσκει, οὕτως ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἐορτῆς προκηρύττων ἑαυτὸν ὡς τὸν Μεσσίαν, ὡς τὸν πεπληρωμένον ἁγίου Πνεύματος κράζει λέγων· Ἐάν τις διψῆ ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω. Ὁ πιστεῦων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος (Ζ'. 37). Τί δὲ ἀπαντῶσιν εἰς ταῦτα οἱ ἄπιστοι Ἰουδαῖοι; Ἀδυνατοῦντες ὅπως ἀντιστῶσιν εἰς τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἰησοῦ, ἀντιτείνουσιν ὅτι ὁ Ἰησοῦς δὲν δύναται νὰ ἦναι ὁ Χριστὸς, διότι ἔρχεται ἐκ τῆς Γαλιλαίας, ἐνῶ ὁ Χριστὸς, κατὰ τὴν Γραφὴν ἔρχεται ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθ.λεέμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν Δαβὶδ (αὐτ. Ζ'. 41—42). Ἀλλ' ἐνταῦθα γίνεται κατάδηλον πόσον ἀργὸν καὶ ἀνίσχυρον εἶναι τὸ ἐξῶθεν τοῦτο ἐπιχείρημα, ἐνῶ αὐτὴ ἡ προσωπικότης τοῦ Ἰησοῦ ἀποτελεῖ τοσοῦτον ζωηρὰν ἐντύπωσιν ὑπερτέραν παντὸς ἐνδοιασμοῦ καὶ ἀντιρρήσεως, οὐδέποτε οὕτως ἐλά.λησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος (αὐτ. 46). Ἄλλως δὲ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα στηριζόμενα εἰς ἐξωτερικούς καὶ ἐπιπολαίους προσδιορισμοὺς ἀνάγκη ν' ἀντιφάσκωσι πρὸς ἑαυτὰ, διότι πῶς ἀρά γε δύναται ὁ Χριστὸς νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τῆς Βηθ.λεέμ, ἐνῶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐμολογίαν τῶν Ἰουδαίων (αὐτ. 27) οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν; Ὡσαύτως δὲ δὲν εἶναι καθαρὰ ἀντίφασις ν' ἀνφέρωνται εἰς τὴν Γραφὴν καὶ εἰς τὸν Νόμον (αὐτ. 42. 49) περὶ τῆς ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Δαβὶδ καταγωγῆς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐνταυτῷ νὰ παραβιάζωσι τὸν αὐτὸν τοῦτον Νόμον, καταδικάζοντες τὸν ἄνθρωπον πρὶν ἂν ἀκούσωσι παρ' αὐτοῦ καὶ πληροφορηθῶσι τί ποιεῖ;

Ἐπὶ τέλους δὲ μετὰ πόσης θαυμασίας διαλεκτικῆς ἰσχύος δὲν κταισχύνει τοὺς Γραμματεῖς ἐκείνους καὶ Φαρισαίους, οἵτινες στήσαντες ἐν μέσῳ γυναικᾶ ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην, τὸν ἡρώτων τί περὶ αὐτῆς ἀποφίνεται; διότι κατὰ τὸν Μωσχαῖον Νόμον αἱ τοιαῦται ὤρειλον νὰ λιθοβολῶνται. Τοῦτο δὲ ε.λεγον πειράζοντες αὐτὸν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ καθὼς μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀναστρεφόμενου καὶ εὐκόλως συγχωροῦντος τὰ ἀμαρ-

τήματα (Κεφ. Η'. 3. 4. 5. 6). Η του Ιησού κυρία απάντησις εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην εἶναι ὅτι, ὡς μάλλον σύνοιδ' εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀμαρτίας καὶ συναισθάνεται τὴν χρείαν τῆς ἀφέσεως, τοσοῦτω ἔλαττον κατακρίνει τοὺς ἀμαρτάνοντας, τοσοῦτω προθυμότερον ἐφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ἀφέσεως ταύτης. Ὅστις λοιπὸν συνειδῶς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀμαρτίας καταδικάζει ἕτερον, καταδικάζει αὐτὸς ἑαυτὸν. Ἰστε διὰ τοῦ πλαγίου τούτου μέσου προτρέπει τοὺς κατηγορούμενους νὰ ἴναι πρὸς τοὺς ἄλλους οἰκτιρμονες, διεγείρων αὐτοῖς τὸ αἶσθημα τῆς ἀμοιβαίας ἀνάγκης τῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἀφέσεως καὶ ἀπολυτρώσεως.

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΣΑΡΙΠΟΛΟΥ

Μελέτη

Ἐπὶ τοῦ ἐξῆς συγγράμματος·

De la condition civile de l'étranger en France
par MARC DRAGOUMIS, Docteur en Droit de la faculté
de Paris, ancien attaché à la légation de Grèce à Paris 1864.
1 Vol. in 8. Paris, Marecq aîné, libraire éditeur.

Ἀναγγέλλειν ἔργον διδάκτορος τὰ νομικὰ τῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων αὐτόχρημά ἐστι λέγειν ἔργον πολλοῦ ἄξιον λόγου, ἃ τε ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ Πανεπιστημίῳ τοσοῦτον δυσχερὲς τὸ ἀξιωθῆναι τοῦ διδακτορικοῦ πτυχίου ὅσον ἐν τῇ Νομικῇ τῶν Παρισίων Σχολῇ. Τοῦ βαθμοῦ τοῦ Προλύτου (licencié), ἰκανῶς καὶ τούτου δυσχεροῦς, δυσχερεστεροῦ μάλιστα καὶ τοῦ διδακτορικοῦ αὐτοῦ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Γερμανίας καὶ Ἰταλίας, καὶ δὴ δυστυχῶς, καὶ τοῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ βαθμοῦ τοῦ Προλύτου, λέγομεν, διανοίγοντος τῷ φέροντι καὶ τὸ δικηγορικόν, καὶ τὸ διοικητικόν καὶ δὴ καὶ τὸ δικαστικόν στάδιον, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἑδρᾶς τοῦ Προέδρου τοῦ Ἀκυρωτικοῦ (Arrêtés Παύου) τῆς Γαλλίας, καὶ τοῦ διδακτορικοῦ μὴ ἀπαιτουμένου εἰμὴ πρὸς μίαν καὶ μόνην θέσιν, τὴν τοῦ Καθηγητοῦ ἐν τῇ Νομικῇ σχολῇ, ἔπεται ὅτι ἕλιγιστοι προσέρχονται τῷ βαθμῷ τούτῳ, τὸ δ' ἀξιωθῆναι αὐτοῦ ἐστὶν ἀναγορεύεσθαι τὸν φέροντα ἄξιον τῆς Καθηγησίας, ἀδιακρίτως εἴτε Γάλλος ἐστὶν ὁ φέρων, εἴτ' ἄλλοδαπὸς, διότι ἐν Γαλλίᾳ οὐδεμία γίνεται διάκρισις μεταξὺ ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, καὶ ὁ δίπλωμα Γαλλικὸν φέρων ξένος ἴσος ἐν πᾶσι πρὸς τὸν αὐτόχθονα Γάλλον εἶναι, τοῦθ' ὅπερ εὐτ' ἐν Γερμανίᾳ συμβαίνει, ὅπου, εἰρήσθω καὶ τοῦτο ἐν παρόδῳ, αἱ ἐξετάσεις γίνονται ἐν πύτῳ, τοῦ φοι-

τητοῦ καλοῦντος, καὶ πληρόντος, ἐννοεῖται δὲ, εἰς εὐωχίαν τοῦ Καθηγητῆς, καὶ κατὰ τὴν ἐστίασιν ἐξεταζομένου, — ἔθος ἀνάξιον τῶν τῆς Γερμανικῆς σοφίας! — οὐτ' ἐν Ἰταλίᾳ, ἧς τὰ πρὸς ἀλλοδαποὺς διπλώματα παροιμιώδη κατέστησαν. Ἐν Γαλλίᾳ νήφροντες οἱ Καθηγηταί, νηφάλιον φοιτητὴν ἐξετάζουσιν, ἀξιούντες οὐχὶ μελέτης ἀπλῶς ἐνδειξίς, ἀλλὰ κρίσεως καὶ γνώσεως βαθείας τῆς ἐπιστήμης, καὶ συζητοῦσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐρίζουσι περὶ πάντων, καὶ ἀληθῆς διὰ λόγων μάχη πεισματιώδης συνάπτεται μεταξὺ τῶν Καθηγητῶν καὶ τοῦ ἐξεταζομένου, δυστυχία δὲ τῷ φοιτητῇ ἐκείνῳ, ὅστις δὲν καταβάλῃ τὸν Καθηγητὴν κατὰ τὸν ἀγῶνα.

Καὶ δὲν ἀρνούμεθα μὲν ὅτι καὶ ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς λοιπῆς Εὐρώπης δύνανται νὰ προέλθωσι, καὶ καθ' ἑκάστην προέρχονται, ἐπιστήμονες καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες, τοῦτο δὲ μόνον νὰ εἴπωμεν θέλομεν, ὅτι τὰ τῶν ἄλλων Πανεπιστημίων διπλώματα μικρὰν τῆς ἰκανότητος τοῦ λαβόντος ἐγγύησιν παρέχουσιν, ἐνῶ τὸ δίπλωμα διδάκτορος τῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων μέγας καὶ ἀκαταμάχητός ἐστι τίτλος γνώσεως ἐμβριθῶν καὶ παιδείας ἐκτενοῦς, καὶ τὸν τίτλον τοῦτον φέρει ὁ νέος ἡμῶν φίλος καὶ συνάδελφος Μάρκος Δραγούμης, οὗ τὴν ἐναίσιμον διατριβὴν ἐπιχειροῦμεν ν' ἀναλύσωμεν, διότι καὶ αἱ ἐναίσιμοι διατριβαὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης τῶν Παρισίων Σχολῆς, εἰσὶ πραγματεῖαι μονογραφικαὶ ζητηματός τινος ἢ ζητημάτων τῆς ἐπιστήμης, ὡς καὶ ἡ ἀνὰ χειρὸς ἡμῶν, ἧς τις ἔλας 148 σελίδας εἰς 8ον. πληροῖ, τὴν ἀσυχὴν κατὰστασιν τοῦ ἀλλοδαποῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐξετάζουσα, ἡ δὲ κατάστασις αὕτη ἐφαπτομένη τοῦ τε ἀστυχοῦ δικαίου, καὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου, καὶ διὰ τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυσσομένην ἐπιμιξίαν τῶν ἐθνῶν, καὶ διὰ τῶν ὁσημέραι πολλαπλασιαζομένων τῆς συγκοινωνίας μέσων, ὡς καὶ διὰ τὴν πρόδον τοῦ πολιτισμοῦ, πολὺ ἔχει τὸ ἐνδιαφέρον, ὥστε δὲν δισταζόμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὡς ἀκριβὲς μέτρον πρὸς διάγνωσιν τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἔθνους τινὸς αὐτὴ καὶ μὲν ἢ περὶ τὴν ἀσυχὴν κατὰστασιν τῶν ἐν τῷ κράτει ἀλλοδαπῶν νομοθεσία ἀρκεῖ.

Καὶ ἀληθῶς ἐνῶ τὸ πάλαι ὁ ἀλλοδαπὸς ὠρίζετο «ἀλλότριος φῶς, πολέμιός ἐστιν ἀγῆρ» (Ἠσὺχ. ἐν λέξει· Ὀμηρ. Ἰλιάδ. Ε, 244. Ὀδυσ. Σ.) ἢ δὲ τῶν Ῥωμαίων νομοθεσία ἔφερεν adversus hostem (hostis δ' ἦν ἀδιακρίτως ὅ τε ἐν Ῥώμῃ ἀλλοδαπὸς καὶ ὁ τοῖς Ῥωμαίοις πολέμιος) aeterna auctoritas esto; αἱ δὲ κατὰ τὸν Μεσαίωνα πολιτεῖαι, ὡς ἐκθράσματά τινα ἐθεώρουν τοὺς ἀλλοδαποὺς καὶ μυρῖοις ἐπίεζον αὐτοὺς τρόποις, διότι κατ' αὐτῶν πολιτείαί τε καὶ τιμαριώται ἄρχοντες εἶχον τὰ τῆς ξενοκληρίας (droit d'aubaine), καὶ ὑφαίρεσεως (droit de détraction), καὶ ἐξόδου (droit de sortie), καὶ ἐκθράσμα-